

NOBEL
MEDICUS®

PORTRELER

TÜRKİYE'DE ORTOPEDİ VE ÇOCUK CERRAHİSİ
BİLİM DALLARININ SEMBOLÜ

Akif İakir İakar

1888 - 1961

*Türk Ortopedi ve
Travmatoloji Derneğinin
Kurucusu*

Doç. Dr. Arın Namal, Dr. Şükrü Aras, Gül Kızılca Yürür
İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı

ÖZET

Ord. Prof. Dr. Akif İakir İakar, İstanbul'daki Askeri Tıp Okulu'ndan 1910 yılında diploma aldı. Ünlü fizyolog Claude Bernard'ın öğrencisi, Türkiye'de fizyolojinin kurucusu İakir Pafla'nın öğrencisidir. İakar, 1929 yılında İstanbul Darülfünun'u Tıp Fakültesi bünyesinde kurduğu ilk klinikten başlayarak Türkiye'de ortopedi ve çocuk cerrahisi kliniğinin kurulma ve geliştirilmesine, ayrıca bu dalın bir uzmanlık dalı olarak kabul edilmesine öncülük yapmıştır.

Türkiye'de ortopedi ve çocuk cerrahisi, ancak 1947 yılında bir uzmanlık dalı olarak kabul edilmiştir. Ortopedi ve çocuk cerrahisi, 1972 yılında birbirinden ayrılarak, ayrı uzmanlık dalları haline almıştır.

Bu makalede, Ord. Prof. Dr. Akif İakir İakar'ın Türkiye'de ortopedi ve çocuk cerrahisi tarihindeki öncü rolü tartışılmaktadır.

• **Anahtar Kelimeler:** Ortopedi tarihi, çocuk cerrahisi tarihi, Türkiye. Nobel Med 2008; 4 (1): 35-39

ABSTRACT

THE FATHER OF PEDIATRICAL SURGERY AND ORTHOPEDICS AS ACADEMICAL BRANCHES OF SCIENCE IN TURKEY: ORD. PROF. DR. AKIF İAKİR İAKAR (1888-1961)

Ord. Prof. Dr. Akif İakir İakar graduated from the Military School of Medicine in İstanbul in 1910. He was a student of the well-known physiologist Claude Bernard, and son of İakir Pafla, the founder of physiology in Turkey. Starting with the first clinic he founded on 1929 within the structure of the İstanbul Medical School, he became a pioneer in the effort to establish a clinic of paediatric surgery and

orthopedics as a first of its kind in Turkey, as well as gaining a legitimization of this field as an area of specialization in Turkish medicine. In Turkey, paediatric surgery and orthopedics could only gain the status of an area of specialization in 1947.

Paediatric surgery and orthopedics were separated as areas of sub – speciality in 1972, to become separate professions. In this article, we will introduce in detail the leading role of Ord. Prof. Akif İakir İakar in the history of paediatric surgery and orthopedics in Turkey.

• **Key Words:** History of paediatric surgery, history of orthopedics, Turkey. *Nobel Med 2008; 4 (1): 35-39*

“Türkiye’de ortopedi ve travmatolojinin sembolü ve çocuk cerrahisinin öz babası”¹ Ord. Prof. Dr. Akif İakir İakar, 21 fiubat 1888’de İstanbul’da doğmuştur. Mekteb-i Tıbbiye-i İahane Fizyoloji Profesörü, ünlü fizyolog Claude Bernard’ın (1813-1878) öğrencisi, ülkemizde deneysel fizyolojinin kurucusu İakir Pafla’nın (1849-1902) oğludur.

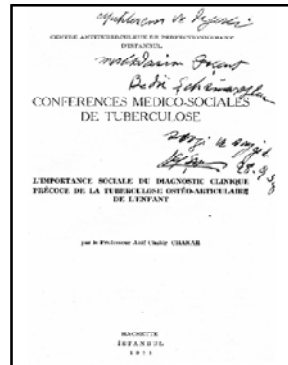
Mekteb-i Tıbbiye-i İahane’de eğitim göreviyle 1910 yılında diploma almış, herkes gibi o da Gülhane Askeri Tatbikat Okulu’nda bir yıl süreyle staj yapmıştır. Staj sırasında hariciye servisinde çalışan Akif İakir, 1911 yıl sonlarında Van Askeri Hastanesi operatör muaviniğine tayin

edilmiştir. 1912 yıl sonunda Viyana’ya giderek Üniversite’nin I. Cerrahi Kliniği’nde nöroflirurji bilim dalının kurucularından kabul edilen Prof. Dr. Anton Freiherr v. Eiselsberg (1860-1939) ve yine onun kliniğinde görevli, 1912-13 Balkan Savaflında savafl cerrahisi alanında kendisini geliştirmiş (ileriki yıllarda Innsbruck Üniversitesi Rektörü olacak) Dr. Burghard Breitner’in (1884-1956) yanında bilgi ve deneyimini artırmıştır.^{2,3}

Birinci Dünya savaflından kısa bir süre önce yani, 1914 bafllarında yurda dönen tabip yüzbaflı Akif İakir Bey, önce eski görev yeri olan Van’a gitmiş, ancak “Askeri Tıbbiye müzakereci tabibi” olarak yeniden İstanbul’a çağırılmıştır. I. Dünya Savaflının patlak vermesi üzerine bu sefer Kudüs’teki 4. Ordu emrine gönderilmiştir. Suriye’de gittikçe artan İngiliz baskısı karşısında ordu geri çekilirken, İam Hastanesi cerrah olarak, tüm hastane görevleriyle birlikte esir dülmüştür.²

Dr. Akif İakir, 1919’da yeniden Askeri Tıbbiye müzakereciliğine dönmüş, birkaç ay sonra askerlikten tamamen ayrılarak “Cerrahi-i Etfal (Çocuk Cerrahisi) ve Ortopedi” dersini de vermekte olan, Fransız Ordusu’na mensup, fakat savafl bitiminde de ülkemizde kalmayı tercih eden Dr. Aimé Mouchét’in (1886-1941) yanında önce derslerini Türkçeye çevirme görevi olarak çalışmaya başlamış, 1922 yılında onun yanında umumi cerrahi alanında “müderis muavini (doçent)” titrini almıştır. Dr. Mouchét, 1925 yılında “Ameliyat-ı Cerrahiye ve Cerrahi Teknik” derslerini üstlenince, vermeyi bırakmış “çocuk cerrahisi ve ortopedi dersi” programdan kaldırılmıştır.⁴

Dr. Akif İakir, 1927 yılında Fakülte’den izinli olarak Hamburg’a giderek, kemik ve mafsall ameliyatları ile ünlü Prof. Dr. Paul Sudeck’in (1866-1938) yanında 2 yıl çalışmış, bu süre içerisinde Almanya’nın önemli bilimsel dergilerinde ismi yanında “İstanbul Üniversitesi’nde doçent, halen Hamburg Eppendorf Devlet Hastanesi’nde” açıklaması bulunan araştırmaları yayınlamıştır.^{5,6}

Tüberkülozun Cerrahi Tedavisi ve Malûl Çocuklarda Beden Terbiyesi hakkında yazdığı kitaplar

1929 sonlarında Türkiye'ye döndüğünde çocuk cerrahisi ve ortopedi dersi kaldığından, sadece ortopedi polikliniği yapma olanağı bulur. 1930 yılında Haydarpafla'da bulunan Fakültede eskiden Karantinahane olarak kullanılan bir bina kendisine verilince, bu binayı kendi imkanlarıyla da kullanarak küçük, ama temiz bir ortopedi servisi haline getirdi. Böylelikle çocuk cerrahisi ve ortopedi alanında poliklinik yapıyor, hastalar yataklı servise kabul edilebiliyorlardı. Çocuk cerrahisi uzmanı Dr. Fie-ref Etker, bir klinik bilim dalı olabilmek için, kadro ve programa sahip olmak ve klinik materyalinde o dal için indeks kabul edilebilecek ameliyatlara bulunmasını gerektiğini hatırlatarak, Dr. Akif fiakir'in, bu kofulları yerine getirmek üzere, kliniğine asistan aldı, ders kitabı hazırlamaya başladıya dikkat çekmektedir.⁷ Derslerinde, o zamanki tıp eğitimi için gerçek bir yenilik olarak film gösteriyor, ortopedik vak'alar d'ında da cerrahi müdahalede bulunuyordu. Fakat tüberkülozun cerrahi tedavisi ile ilgilenerek thoracoplasti ve phrenisectomie gibi nadir ameliyatlara yapması^{8,9}, yaflı cerrahi hocalarının hiç hofluna gitmiyor, çocuk cerrahisi ve ortopedinin bağımsız bir dal olarak kurulmakta olufluna tepki, daha da açık ortaya konuyordu. 1930 yılında bir Müderrisler Meclisi'nde hiç beklemediği şekilde küçük kliniği laşvedilmifl, ancak 1932 yılında "muallim"liğe (profesörlük) yükseltifli ardından, zamanın Maarif Vekili'nin anlayış ve himayesi ile eski baraka yeniden emrine verilmifli.¹⁰ Dr. Akif fiakir, bu sıkıntılı süreçte, çocuk anestezisi konusunda araştırmalar yapıyordu.¹¹

Çocuk Cerrahisi kliniğinde bir koğuş
(Tıp Fakültesi 1938 Mezunları Albumü)

Prof. Dr. Akif fiakir, 1933 Üniversite Reformu'nda kadrosunu koruyabilen öğretim üyelerinden birisi oldu. 1933 Üniversite Reformu'nda "Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi" dersine Üniversite Programı'nda yer verilmesi konusunda Maarif Vekaleti Vekilliğini de yürüten Şıhat ve çtımai Muavenet Vekili (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı) Dr. Refik Saydam'ın desteğine minnettarlığına, 1934 yılında yayınladığı "Çocuk Cerrahisi ve Ortopedinin Tababetteki

Mevki ve Ehemmiyeti" başlıklı yazısında dile getirdi.¹² Reform sürecinde "Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği", fiifli Çocuk Hastanesi'nin küçük ve ahflap bir barakasında 10 yataklı bir servis halindeydi. Bu hastane planında bütün klinikler genifl park içerisine serpiştirilmifl küçük pavyonlar fleklindeydi. 1934 yılında Tekirdağ Memleket Hastanesi Bafltabibi ve operatörü iken, bu görevinden ayrılarak Prof. Dr. Akif fiakir fiakar'ın yanında doçent olarak çalışmaya bafllayan Prof. Dr. Münir Ahmet Sarpyener (1902-1982), ortopediden flöyle söz etmektedir¹³:

"Bizi hiç kimse tanıymıyordu. Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi ne imifl, hekimler tarafından bile bilinmezdi. Hele cerrahlar bizi hiç beşenmezlerdi. Bazılar bizi, diplomasız ve ehliyetsiz çalışan kırık ve çukuklardan aşıya görürlerdi. Polikliniğimize hiç kimse uşramazdı. Bizimle birlikte çalışan iki hastabakıcı ve bir hademededen başka kimse yoktu. Ameliyathane küçücük bir odadan ibaretti... Polikliniğe çkmadan evvel bizimle beraber çalışan hademe ve hastabakıcılardan birisini hastanenin Genel Cerrahi Polikliniğine göndererek, muayene için bekleyen sakat, kırık çukuk hastaları ayartıp Polikliniğimize ustalıkla getirirdik. Yakın ilgi ve flekat gördüklerinden yavafl yavafl hastalar bize şınmaya bafladılar. Altı ay geçmifli ki, bizim poliklinik, Cerrahi Polikliniğine nazaran daha kalabalıklaşmaya baflladı... Çalışmak için bize materyal verilmiyordu. Çarnaçar bazen hastalardan, bazan da çok fakir olanlara kesemizden materyal alarak çalışıyorduk. Daktilo makinamız yoktu. Tıp Fakültesi kaleminden çürüme çkarılmıfl bir makineyi alarak tamir ettirmifliktik..."

fiakar, 1939 yılında ordinaryüs profesörlüğe yükseltildi. Bu yıl içinde Türk Ortopedi ve Travmatoloji Derneğini kurdu. Derneğin uluslararası ilifkilerini hızla geliştirdi. Artık bu alanda uzmanlaşmaya yetkisini vermemekte direnenlere: "Bizi onlar bile tanıyor, siz müstakil bir flube olmamıza kabul etmiyorsunuz!"¹⁴ diyebiliyordu. Alanında en önemli derneklerin üyesiydi: Türk Cerrahi Cemiyeti Üyesi (1929), Türk Tıp Cemiyeti Üyesi (1929), Tıp Encümeni Üyesi (1930), Fransız Ortopedi Cemiyeti Muhabir Üyesi (1934), Türk Tıp Tarihi Kurumu Üyesi (1942), Fransız Cerrahi Cemiyeti Üyesi (1946), Yunanistan Cerrahi Cemiyeti Üyesi (1946), Beynelmillel Ortopedi Cerrahisi ve Travmatoloji Cemiyeti Türk Delegesi (1946), Fransız Cerrahi Akademisi Üyesi (1946), fiimali ctalya Cerrahlar Cemiyeti Üyesi (1948), Alman Ortopedi Cemiyeti Muhabir Üyesi (1950), International College of Surgeon Üyesi (1950), American Fracture Association Üyesi (1955).¹⁵

fiakar'ın kliniği, 1942 yılında Haseki'ye taşınarak elli yatak kapasitesine kavuflturuldu ama, kofullar yine yüzgüldürücü deşildi. Bu kliniğin bağımsız çalışması, hala çeşitli tehditler altındaıydı. Tıp Tarihi Enstitüsü Baflkanı Prof. Dr. Bedii fiehsuvaroşlu, 1951 yılında Akif fiakir fiakar Hoca'nın flu anlatımına belgelemifli¹⁵:

Ünlü Alman Haftalık Tıp Dergisi'nde yayınlanan narkoz ile ilgili makalesi

"1946 yılında Sadi Konuk Beyin bakanlığı zamanında ortopedi, hidroloji, nöroflirurji ve çene cerrahisi gibi dalların ihtisas flubesi olup olmaması hakkında bir takrir gelmişti. Mecliste görüşülürken diğer derslerin birer ihtisas flubesi olmaları lüzumsuz görülüp, bu arada eski hocalardan bir çouu ortopedi için de 'Canım bu ifleri cerrahide de yapıyorlar. Madem böyle bir klinik kurulmuş, kalsın. Fakat ihtisas flubesi olmasına lüzum yok' dediler. Sıra bana geldiğinde: 'Dünkü vilayetimiz olan Bulgaristan dahil bütün Balkan ve Avrupa devletleriyle, 2 milyonluk Uruguay dahil bütün Amerika hükümetlerinde ortopedi bir ihtisas flubesidir. Ama olmadıkları yerler de vardır. Mesela Habeshistan, Afganistan, İranistan gibi. Bu iki manzumeden hangisine katılmamız lazımsa, sizler karar verin!' dedim." Sonunda, 9. 8. 1947 tarih ve 6680 sayılı Resmi Gazete'de, ortopedinin bağımsız bir ihtisas dalı haline geldiği duyurulur. Bu sonuç, hiç kuflkusuz fiakar'ın yılmaz çabalarının ürünüdür.

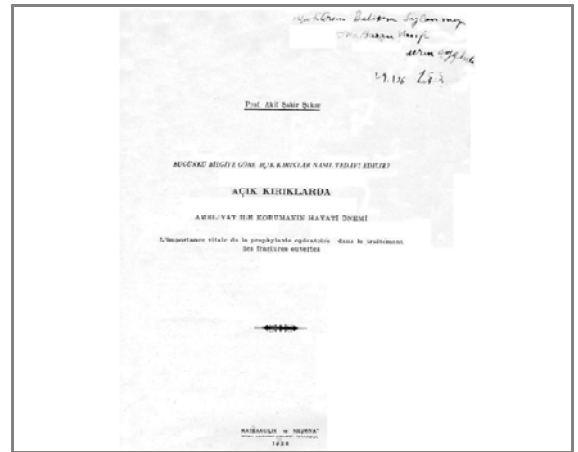
fiakar'ın en büyük arzusu, Fakülteyi modern bir ortopedi kliniğine kavuşturmaktır. 1946'daki muhtariyet ardından üniversiteye önemli bir ödenek ayrıldığında fiakar, bizzat Cumhurbaşkanlığı nezdinde yaptığı teflebbüslerle, T.B.M.M. tarafından çıkarılacak üniversite infaat kanununun, sarfedilecek paranın Enstitü ve laboratuvarlarla birlikte kliniklere de yönlendirilmesini içerecek flekilde çkmasını sağladı. Nihayet 1952 yılında modern bir Ortopedi Kliniği'nin temelleri atıldı. 1955 yılında 100'den fazla hasta yatağına, modern ameliyathanelere, alç odası ve protez odası, solaryum, rehabilitasyon gibi ünitelere sahip, örnek gösterilebilecek klinik açılmış oldu. Öğrencilerinden Op. Dr. Hayri Tanaçan, bu binanın yapıldığı flantiye fleflisi binasından birlikte izlerlerken, hocasının gözlerinden birkaç damla yafı süzülerek flunları söylediğini iflitiir.¹⁴

"Goethe Faust'da 'Bu kadar emekten sonra yefferttimim

tohumun meyvesini yesem, başka bir flei istemem!' der. Ben de diyorum ki, bu kliniğin bitimini ve açılışını görsem ve içinde bir gün çalışsam, ondan sonra ölsem de gözlerim açık gitmez ve bu duruma girmiş bir flubeyi de artık kolay kolay ykamazlar!"

Bu kliniği, diğer tıp fakültelerinde, Memleket, Numune, Çiçi Sigortalar Hastanelerinde açılan, Prof. Dr. Akif fiakar fiakar yanında yetiflmifl ortopedistlerin görev aldıkları çocuk cerrahisi ve ortopedi klinikleri izler. Bilişimi üzere çocuk cerrahisi ile ortopedi, 1972 yılında yayınlanan Tababet Uzmanlık Tüzüğü ile birbirinden ayrılacaktır. "Tüm zorlamalara, engellemelere ve dflflamalara karşı koyarak, eittildikleri dalda sebat ederek öncülük yaptıkları branfların belirgin bir noktaya getirip ona gerekli saygınlık kazandırarak kabul ettirenler ve kendilerini kabul ettirecek nesli yetiftirebilenler, gerçek kuruculardır"¹⁶ saptamasının doğuluu dikkate alındığında, çocuk cerrahisi ve ortopedi daha sonra iki ayrı dal olarak yollarına devam etseler de, ülkemizde uzmanlık dalı olarak kabul edilifflerini, kuflkusuz fiakar'ın bitmek tükenmek bilmez çabalarına borçludurlar.

fiakar, "Muavinlerini kendisinden daha ileri gidecek nitelikte seçen ve yetiftirenler, en yüksek hocalık payesine ulaflmış olanlardır!" sözünü sık sık yineleyen, bu sözü öğrencilerince büstüne ifflenmiş bir Hocaydı. Prof. Dr. Münir Ahmet Sarpyener (1902-1982), Hocasının insani portresi hakkında flunları söylemektedir:¹⁷ "Hocamın yanına doçent olarak atandıma çok memnun olmuftum. Çünkü çok terbiyeli, çok nazik bir zat ile çalışıcaktım. Hiç bir zaman kendisinden incineceğim habiri ma bile gelmezdi. Hakikaten böyle oldu ve bütün ömrü boyunca da incinmedim."

"Açık Kırıklarda Ameliyatla Korunmanın Hayati Önemi" adlı kitabı

fiakar'ın 1935 yılında yayınladığı "Açık Kırıklarda Ameliyatla Korunmanın Hayati Önemi"¹⁸, 1936 ile 1940 yılları arasında yazdığı ve iki ciltten olunan "Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği Dersleri I ve II"^{19,20}, 1943'de yayınlanan "Sporun Faydaları-Zararları-Arızaları'nın Sebep ve Onarımı"²¹ kitapları yanında,

Emekliye ayrılırken kliniğin girişine yerleştirilen büstü

Fransa, Almanya ve İsviçre’de yayınlanmış 24 orijinal araştırması, Türk tıp dergilerinde yayınlanmış yüze yakın yazısı vardır. Ölümünden bir yıl önce, Atatürk’ün ilke ve devrimleriyle ulusumuza çizdiği yönün önemini bir kez daha hatırlatan “Kısaca Humanizma ve Doğanın

Gerilişi”²² adlı kitabı yayınlanmıştır. fiakar, yaşı hadinden emekli olduğu 13 Mart 1958 tarihine kadar kürsü başkanlığına sürdürdü. Akademik yaşamı boyunca yurtdışında alanında faaliyet gösteren kliniklerle yakın ilişkiler kurmuş ve bu ilişkileri sürdürmüştü. Yaşama, 1 Eylül 1961 günü yaşama gözlerini yumdu. Anısına düzenlenmekte olan “Akif fiakar fiakar Ortopedi Günleri”nin birincisi 20-21 Nisan 1973, 26. ve 13-14 Nisan 2007 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Emekliye ayrılırken kliniğinin girişine yerleştirilen büstü, yerini korumaktadır. fiakar’ın ölümünün 5. yıldönümünde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsünde gerçekleştirilen anma toplantısı ardından “Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar (1888-1961)-V. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Hatırası” adıyla yayınlanan kitabın² girişinde yer alan Ali Hadi Okan’a ait dizelerde, onun tıp camiasında uyandırdığı derin saygı, gerçekten hizmet edenlerin ölümsüzlüğü, etkileyici bir fleilde dile getirilmektedir:

*“Anılırken dirilip vecde gelen ortopedi,
Hoca hakkında hemen sitayifle flunu dedi:
Ne zaman sen getirirsen dile Akif fiakar’ı
Bir de nil bin oku rahmet, başın olsun yukarı!”*

KAYNAKLAR

- 1 Sarpyener MA. V. Ortopedi ve Travmatoloji Kongresi’nde konuşma. Acta Orthopedia Traumatologica Turcica 1973; VIII (1) (Akif fiakar Özel Sayısı): 5-10.
- 2 Kılıçhan E. Hocaların hocası Akif fiakar fiakar’ın ardından. (anonim): Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar (1888-1961) V. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Hatırası. Kemal Matbaası, İstanbul 1968, 16-20.
- 3 Erden F. Türk Hekimleri Biyografisi. İstanbul 1948, 211.
- 4 fiakar Afi. Çocuk cerrahisi ve ortopedi kliniği. Sağlık Dünyası 1957; 3: 1-7.
- 5 Schakar A. Über Pneumokokken- und Streptokokkenperitonitis. Bruns’ Beiträge zur klinischen Chirurgie. Sonderdruck aus Band 148, 116-119.
- 6 Schakar A. Die Beeinflussung der Diazoreaktion von Alkaloiden durch Lipoide und Harn. Zeitschrift für Immunitätsforschung 1930; 1/2: 120-125.
- 7 Etiker fi. Dr. Akif fiakar fiakar ve çocuk anestezi. Pediatric Cerrahi Dergisi 1997; 11: 74-79.
- 8 Schakar A. Unsere Erfahrungen mit Phrenicuxairese. Zentralblatt für Chirurgie 1932; 25: 1523.
- 9 Egeli Efi. Akif fiakar fiakar Hoca. (anonim): Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar (1888-1961) V. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Hatırası, 6-9.
- 10 Kılıçhan E. Hocalar hocası Akif fiakar fiakar’ın ardından. (anonim): Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar (1888-1961) V. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Hatırası, 13-16.
- 11 Akif fiakar. Anestezi meselesi. İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Mecmuası 1930; 12: 347-354.
- 12 Akif fiakar. Çocuk Cerrahisi ve Ortopedinin Tababetteki Mevki ve Ehemmiyeti. Tıp Dünyası’ndan ayrı basım. İstanbul 1934.
- 13 Sarpyener AM. Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar (1888-1961). Hekim ve İlaç 1962; 1: 21.

- 14 Tanaçan H. Hocam Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar. (anonim): Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar (1888-1961) V. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Hatırası, 23-27.
- 15 İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD Profesörler Arflivi. Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar Dosyası.
- 16 Taflıoğlu AO. Türkiye’de nöroflirurjinin tarihsel gelişimi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 1992; 45: 319-366.
- 17 Sarpyener MA. Rahmetli Hocamız Prof. Dr. Akif fiakar fiakar ve ortopediyi memlekette tanıtmak ve kurmak için yaptıkları çabalar. (anonim): Ord. Prof. Dr. Akif fiakar fiakar (1888-1961) V. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Hatırası, 9-13.
- 18 fiakar Afi. Açık Kırıklarda Ameliyat ile Korunmanın Hayati Önemi. İstanbul 1935.
- 19 fiakar Afi. Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği Dersleri. I. Cilt. 2. baskı. Ü. Yayınları No: 415, İstanbul 1949. 495.
- 20 fiakar Afi. Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği Dersleri. II. Cilt. 1. baskı, Nefriyat No: 153, İstanbul 1941, 499-1006.
- 21 fiakar Afi, Sarpyener MA. Spor, faydaları, zararları ve arızalarının sebep ve onarımı. İstanbul Üniversitesi Yayınları: 214, İstanbul 1943, 328.
- 22 fiakar Afi. Kısaca Humanizma ve Doğanın Gerilişi. Baha Matbaası, İstanbul 1960. 46.